CAPITOLUL I
Cei doi ochi ai pământului

Dumnezeu a făcut ca întreaga lume să fie luminată
încă de la început de doi ochi, și anume puternica
împărăție a romanilor și sceptrul prudent al împărăției
Iranului. Căci prin aceste două mari puteri, triburile
neascultătoare și belicoase sunt vânate, iar cursul
omenirii este în permanență reglementat și călăuzit.

Chosroe al II-lea, într-o scrisoare către împăratul roman Mauriciu, în Theofilact din Simocatta, *Istoria*, 4.11.2–3

Ērānšar – împărăția arienilor

În veacul al III-lea după Hristos, când împărăția romanilor traversa cea mai grea perioadă a istoriei sale, așa-numita epocă „a împăraților soldați", în cealaltă parte a lumii, Imperiul Part al arsacizilor[1] își trăia propriul sfârșit de lume.

În ciuda conflictelor de graniță cu romanii pentru stăpânirea Mesopotamiei, regii parți nu reușiseră să pună în pericol poziția de primă putere a lumii pe care o deținea Imperiul Roman. Dar

1 Dinastia arsacizilor, fondată de regele Arsace I în anul 250 î.H., a condus Iranul până în anul 224 al erei noastre, când a fost înlocuită de sasanizi. Originari din regiunea Parția, partea de nord-est a Iranului, arsacizii au reușit să răstoarne dinastia elenistică a seleucizilor, fondată de Seleukos Nikator, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare.

această situație era pe cale să se schimbe, departe de atenția lumii apusene, sfâșiată de lupte interne fără sfârșit.

În anii 205–206, Bābak, din familia persană Sasan, custode al templului zeiței Anahid[1], l-a detronat pe conducătorul de origine parță al cetății Istakhr. Fiii lui Bābak, Șapur și Ardașir, au început cucerirea teritoriilor provinciei Fars (Persia). Prins cu totul de problemele interne care măcinau Imperiul Part, regele Ardavan al IV-lea nu a avut nici hotărârea, nici puterea de a opri ascensiunea familiei Sasan.

După moartea lui Bābak, al doilea său fiu, Ardașir Bābakan (*fiul lui Bābak*), a reușit să cucerească întregul platou iranian. În anul 224, Ardașir l-a înfrânt decisiv pe regele Ardavan, aducând sub ascultarea sa toate teritoriile locuite de iranieni, de la Indus până la Eufrat.

Firdoùsi[2], poetul național al Iranului, în *Cronica șahilor*, spune că Sasan, un descendent al lui Darius al III-lea, a luat-o în căsătorie pe fiica lui Bābak, un conducător local din provincia Fars. Din această căsătorie s-a născut Ardașir, supranumit *Unificatorul*. Astfel, descendența din neamul ahemenizilor îi legitima lui Ardașir pretențiile la tronul împărăției Iranului.

Tabari, în istoria sa despre faptele regilor și profeților, spune că Sasan a fost un războinic curajos și puternic, care a învins în luptă dreaptă peste 80 dintre cei mai bravi bărbați ai Istakhrului.

---

1 În *Avesta*, este numită *imaculata doamnă a apelor*, zeița fertilității, recoltelor și a victoriei, stăpână a planetei Venus. Venerată încă de pe vremea ahemenizilor, a devenit zeița protectoare a casei Sasan. Șapur I și-a numit fiica Adur (*Foc*) Anahid.

2 Firdoùsi (cca 940–1020), supranumit „Homer al Persiei", autorul celui mai lung poem epic, *Șah-Namè* (*Cronica șahilor*), care înfățișează istoria Iranului de la Facerea Lumii până la cucerirea arabă. În ciuda faptului că a fost scrisă în timpul stăpânirii arabe (a fost terminată în jurul anului 1010), această remarcabilă creație literară este expresia cea mai înaltă a spiritualității persane.

Sasan a ajuns custode al templului zeiței Anahid, luând în căsătorie o frumoasă prințesă pe nume Rāmbihišt, dintr-o familie înrudită cu arsacizii parți.[1]

Rāmbihišt i-a dăruit lui Sasan un fiu, pe Bābak, care s-a născut cu părul lung de un stânjen, semn al unui destin măreț. Când a ajuns la vârsta maturității, Bābak a moștenit funcția de custode al templului zeiței Anahid, pe care o va prelua și urmașul său, Ardașir. Primii regi sasanizi au fost, așadar, războinici și preoți în același timp, fapt care va contribui la unificarea împărăției Iranului și la acceptarea mazdeismului ca religie oficială.

Odată urcat pe tron, Ardașir, al cărui nume amintea de cel al regelui ahemenid Artaxerxes, fiul marelui Xerxes, și-a luat titlul de *šāhān šāh*, „rege al regilor", singur conducător al împărăției arienilor, *Ērānšar*.

Numele de *Ērānšar* își avea originile în *Avesta*[2] și desemna tărâmul mitic al arienilor, „poporul celor nobili"[3], strămoșii iranienilor, indienilor și ai popoarelor Europei. Alegerea acestui nume nu a fost întâmplătoare, atâta vreme cât el exista în memoria colectivă a iranienilor, adoratori sau nu ai lui Zoroastru, încă de pe vremea ahemenizilor. Ardașir reclama moștenirea Persiei ahemenide, contând pe sprijinul întregii populații a Iranului, pe care arsacizii parți nu îl obținuseră.

Noul imperiu își avea centrul de putere în Mesopotamia, acolo unde se afla și capitala, Ctesifon. Din acest motiv, prezența romanilor în apropierea Eufratului, în Siria și nordul Mesopotamiei constituia o serioasă amenințare.

---

1 Tabari, V.814.

2 Culegere de texte mitologice și religioase persane, devenită cartea sfântă a mazdeismului, atribuită profetului iranian legendar Zoroastru (Zarathustra).

3 A*ryas*, „nobil" în sanscrită.

În anul 231, stăpân peste un imperiu care îi recunoștea deplina autoritate, Ardașir a considerat că este momentul să conteste stăpânirea romanilor în regiune. Armatele persane au invadat nordul Mesopotamiei, Armenia, Siria și Cappadocia, teritorii revendicate de Ardașir în numele strămoșilor săi care le-au stăpânit: „El [Ardașir, *n.n.*] devenise o sursă de teamă pentru noi; pentru că făcuse tabără cu o armată numeroasă nu doar în Mesopotamia, ci și în Siria, amenințând că va lua înapoi toate teritoriile pe care persanii le stăpâniseră din vechime, până la Marea Greciei. Era, spunea el, dreptul moștenit de la înaintașii săi.“[1]

A fost nevoie ca împăratul roman Alexandru Severus să se deplaseze personal în Orient pentru ca invazia persană să fie oprită. Chiar dacă sursele romane îl prezintă pe Severus ca învingător, primul război dintre sasanizi și romani s-a încheiat nedecis.

Uciderea lui Alexander Severus la Roma, în anul 235, l-a determinat pe Ardașir să redeschidă conflictul. În timp ce romanii erau absorbiți de luptele interne pentru putere, armatele persane au reușit să ocupe nordul Mesopotamiei. Cetatea Hatra, important centru comercial, care rezistase atât parților, cât și asediilor romane, a fost cucerită și distrusă.

Legenda spune că Nadira, fiica regelui al-Dayzan din Hatra, care urmărea luptele de la adăpostul zidurilor, s-ar fi îndrăgostit de tânărul Șapur, fiul regelui persan, care se remarca prin frumusețe și vitejie. Schimbând în taină mesaje, Șapur i-ar fi promis tinerei fete că o va lua de soție atunci când cetatea se va preda. Îmbătată de iubire, prințesa le-ar fi deschis persanilor una dintre porți, grăbind sfârșitul războiului.

Tabari povestește că Nadira i-a transmis lui Șapur un mesaj care suna astfel: „Ce îmi vei dărui dacă îți voi spune cum să dărâmi

1 Cassius Dio, 80, s4.1.

zidurile cetății și cum să îl ucizi pe tatăl meu?“ Șapur i-a răspuns: „Îți voi dărui orice poftești, te voi prețui mai mult decât pe toate nevestele mele și te voi face favorită între ele toate!“ Atunci Nadira l-a sfătuit astfel: „Alege un porumbel cu gușa argintată și înmoaie-i piciorul în sângele menstrual al unei fecioare cu ochi albaștri. Apoi lasă-l să zboare și, când se va așeza pe zidul cetății, atunci să știi că acel zid se va prăbuși.“[1]

Șapur a procedat întocmai. Soldații care păzeau zidurile au fost adormiți cu vin, în care apropiații Nadirei amestecaseră ierburi vrăjite. Când o parte din zid s-a prăbușit, persanii au năvălit în cetate, ucigându-i pe toți cei care le-au ieșit în cale. În măcelul care a urmat a fost ucis și regele al-Dayzan. Învingător, Șapur și-a ținut promisiunea, luând-o în căsătorie pe frumoasa Nadira.

În noaptea nunții, Nadira nu s-a putut odihni, plângându-se de așternuturile care îi iritau pielea. Slujitorii au cercetat cearșafurile și au găsit între pliuri o frunză de dafin, pricina nefericirii tinerei mirese. Atunci, Șapur, văzându-i pielea fină, aproape translucidă, a întrebat-o: „Cu ce te-a hrănit părintele tău?“ Iar Nadira i-a răspuns: „Cu frișcă, măduvă de oase, miere de albine și cel mai scump vin.“ „Pe tatăl tău, pe mine m-ai cunoscut de puțină vreme și îți sunt mai drag decât părintele care te-a îngrijit în acest fel?“ a exclamat Șapur uimit.

Mânios, Șapur a ordonat ca frumoasa prințesă, care se dovedise nevrednică de dragostea unui asemenea tată, să fie ucisă. Chiar în acea noapte a fost adus un armăsar nărăvaș, de a cărui coadă au fost legate încheieturile și părul Nadirei. Când calul a pornit la galop, trupul prințesei a fost rupt în bucăți.[2]

---

1 În Antichitate se considera că sângele menstrual are puterea de a vindeca unele boli, dar că poate fi folosit și pentru a face rău, în cadrul unor ritualuri de magie neagră.

2 Tabari, V.830.

Cucerirea Hatrei, care va deveni cel mai înaintat bastion al Iranului la granița cu împărăția romanilor, l-a convins pe Ardașir să-l încoroneze pe Șapur ca rege partener. Un document despre viața lui Mani, scris în limba greacă, ne confirmă acest fapt, petrecut în anul 240: „Când am împlinit vârsta de 24 de ani, în anul în care regele persan Dari-Ardașir a deschis porțile cetății Hatra, iar fiul său Șapur Șah și-a așezat pe cap coroana cea mare, în a opta zi a lunii Farmuthi, Dumnezeu cel Binecuvântat m-a umplut de mândrie prin generozitatea sa și m-a copleșit cu favoarea sa.“[1]

În ultimii ani ai vieții, Ardașir s-a retras în Fars, patria strămoșilor săi, lăsându-i lui Șapur conducerea treburilor politice. I se recunoștea acestuia întâietatea asupra fraților săi, care conduceau diferite provincii ale imperiului. Ardașir instituia, astfel, tradiția alegerii succesorului de către regele în viață.

Dacă prima succesiune la tron a avut loc fără tulburări, nu la fel aveau să se întâmple lucrurile și pe viitor. În lipsa unui sistem succesoral bine articulat, precum cel de la rege la fiul cel mare, toți fiii aveau drepturi egale la tron, fapt care s-a dovedit aducător de nenorociri. Pentru că, nu o dată, dorința regelui defunct a fost nesocotită, iar luptele fratricide au însângerat împărăția Iranului.

Limesul dacic – zidul împărăției romanilor

În timp ce hotarele răsăritene ale romanilor erau contestate de noua împărăție a Iranului, în părțile apusene granița cea mai vulnerabilă a imperiului era cea de la Dunăre, acolo unde staționau mai bine de jumătate dintre efectivele armatei. Dacii liberi, cvazii, marcomanii, dar mai cu seamă sălbaticii sarmați puneau la grea încercare întreaga apărare romană pe linia fluviului.

1 *Cologne Mani Codex* (*Codex Manichaicus Coloniensis*), în L. Koenen și C. Römer, 1988, pp. 10–11.

În veacul al III-lea, legiunile romane erau formate din nativi ai regiunilor în care staționau, soldații având, astfel, toate motivele să lupte pentru a-și apăra familiile și locurile de baștină. Această strategie s-a dovedit a fi o armă cu două tăișuri: pe de o parte, a sporit eficacitatea apărării *limesului* și a păstrat, în mare parte, frontierele imperiului; pe de altă parte, a alimentat timp de mai bine de un secol războaiele interne.

Nevoia de soldați profesioniști a făcut ca împărații să încredințeze conducerea provinciilor și a legiunilor unor comandanți pricepuți, ridicați de la o condiție modestă la rangul *ecvestru*[1], în detrimentul senatorilor, care ocupau aceste poziții în mod tradițional. Aurelius Victor îi atribuie responsabilitatea excluderii senatorilor din funcții militare împăratului Gallien (253–268), care a stabilit printr-un edict ca *imperium*-ul, comanda militară, să nu mai fie încredințată civililor.[2]

Aurelius Victor lasă a se înțelege faptul că această hotărâre a fost luată pe fondul conflictului dintre împărat și Senat, conflict alimentat de teama lui Gallien față de o eventuală conspirație a senatorilor. De fapt, transferul funcțiilor militare importante către membrii corpului ecvestru începuse mult mai devreme, încă din timpul domniei lui Septimius Severus (193–211).

Procesul militarizării administrației imperiale se va accelera, este adevărat, în timpul lui Valerian și al lui Gallien, dar aceasta

1 *Equites* („cei egali"), în societatea romană, următorul ordin (rang) după cel senatorial. Apartenența la ordinul ecvestru era condiționată de avere, și nu de origine. Dacă în era republicană numărul membrilor corpului ecvestru era limitat, după acordarea cetățeniei romane și provincialilor, acesta a crescut considerabil, depășindu-l cu mult pe cel al ordinului senatorial. În secolul al III-lea, principalele poziții în administrația provincială și în armată au început să fie ocupate de membrii ordinului ecvestru, iar odată cu anul 268 majoritatea împăraților Romei au făcut parte din acest ordin.

2 Aurelius Victor, 33.

numai din cauza presiunii foarte mari la care au fost supuse provinciile de graniță. Excluderea senatorilor din funcțiile militare și administrative ale provinciilor a ținut mai degrabă de necesitate decât de alegere, atâta vreme cât imperiul se confrunta cu un alt tip de război, care impunea o apărare elastică și comandanți pricepuți.

Dacă Septimius Severus, în timpul războiului cu parții, numise prin „delegare"[1] primii trei comandanți de legiuni din rândul corpului ecvestru, împăratul Valerian, fără să mai țină cont de reținerile Senatului, a înlocuit toți comandanții civili ai legiunilor, în contextul invaziilor carpo-gotice.

În veacul al III-lea, școala militară cea mai valoroasă a comandanților de legiuni era reprezentată de frontiera Dunării, acolo unde războiul nu se terminase vreodată. Cei mai mulți generali, comandanți de legiuni și împărați ai Romei și-au avut originile în Dacia Traiană, Moesia și Pannonia, provinciile romane care cuprindeau doar o mică parte a spațiului ancestral dacic.

Limesul dunărean, cea mai lungă și cea mai dificilă frontieră a imperiului, se întindea pe toată lungimea Dunării, din Bavaria și până în Pont. Nu era un zid, asemenea celui ridicat de Hadrian în Britannia, dar avea o faimă egală cu legendarul zid al lui Alexandru, ridicat în părțile Răsăritului pentru a ține departe popoarele sălbatice care amenințau existența lumii civilizate.

O întreagă rețea de forturi și castre ridicate pe malul drept al Dunării apăra hotarele împărăției romanilor de cei mai înverșunați dușmani ai săi: de triburile germanice ale marcomanilor și cvazilor

1 Pentru că membrii ordinului ecvestru nu puteau fi numiți în funcții de guvernatori imperiali ai provinciilor (*legatus Augusti pro praetore*) și nici de comandanți ai legiunilor (*legatus legionis*), în secolul al III-lea s-a găsit un subterfugiu, numirea temporară, cu delegare (*praeses pro legato*).

în Raetia[1] și Noricum[2], de sarmații iazigi și dacii liberi în părțile Pannoniei și Moesiei. Cel mai înfricoșător segment al *limesului* dunărean era frontiera Pannoniei, amenințată în permanență de sarmați, sălbaticii războinici despre care Herodot spunea că ar fi progeniturile sciților, proveniți din împerecherea cu amazoanele.

Limesul panonic, sau *limesul* dacic, se întindea pe malul drept al Dunării, de la Vindobona (Viena), până la Singidunum (Belgrad), pe o lungime de aproximativ 750 de kilometri. Prima linie defensivă o constituia Dunărea; a doua linie o formau râurile afluente Drava, Sava și Morava. Trupele romane erau cantonate în tabere militare întărite (*castra*), mici forturi (*castella*) pe Dunăre și pe râurile afluente, turnuri de pază (*burgi*) și capete de pod fortificate, construite la intervale regulate de-a lungul fluviului și legate între ele cu drumuri pietruite.

În caz de invazie, unitățile militare de pe *limes* erau sprijinite de legiunile care își aveau cartierele în trei mari cetăți-garnizoană: Legio I Adiutrix la Brigetio (Szőny/Komárom), Legio II Adiutrix Pia Fidelis la Aquincum (Budapesta) și Legio IV Flavia Felix la Singidunum (Belgrad).

Limesul moesian îl continua pe cel panonic, de la râul Margos (Morava) până la vărsarea Dunării în mare. Patru legiuni erau staționate pe malul sudic al Dunării: Legiunea a VII-a Claudia Pia Fidelis la Viminacium (Kostolac), centrul militar și administrativ al Moesiei Superior, Legiunea a XIII-a Gemina la Ratiaria (retrasă din Dacia odată cu atacurile carpilor), Legiunea a V-a Macedonica la Oescus (retrasă de la Potaissa) și Legiunea a XI-a Claudia Pia Fidelis la Durostorum.

---

1 Provincia Raetia cuprindea teritorii aflate azi în componența Germaniei (sudul Bavariei), Austriei (regiunea Tirol), Elveției și Italiei (Lombardia).

2 Provincia Noricum, aflată între Raetia și Pannonia, cuprindea cea mai mare parte a Austriei de azi și jumătatea estică a Sloveniei.

În timpul lui Diocleţian, două noi legiuni au fost formate la Dunăre: Legiunea a VI-a Herculia la Teutoborgium, în Pannonia, şi Legiunea a V-a Jovia la Bononia, în Moesia. În afară de legiunile cantonate permanent pe Dunăre, numeroase inscripţii atestă prezenţa în forturile şi castrele de pe malul fluviului, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, a soldaţilor din legiunile I Minervia, a II-a Italica, a IV-a Scitica sau a VIII-a Augusta.

În afara acestui complex sistem de apărare se afla Dacia Traiană, singura provincie despărţită de restul imperiului printr-o frontieră păzită de cinci legiuni!

Din punct de vedere militar, Dacia nu avea o mare importanţă strategică, dimpotrivă. Pe harta împărăţiei romanilor, provincia avea un „profil clasic de vulnerabilitate".[1]

Nu vom insista asupra motivelor pentru care Traian a renunţat la politica lui Augustus de aşezare a imperiului pe graniţe naturale. Indiferent de raţiunile care au condus la cucerirea acestei mici părţi a spaţiului dacic – insolenţa lui Decebal, formidabila alianţă anti-romană pusă pe picioare de regele dac, care ameninţa întreaga linie a Dunării, o demonstraţie de forţă pentru ceilalţi barbari sau, nu în ultimul rând, atingerea ţărmurilor nordice ale Oceanului[2] –,

1 Susan P. Mattern, 1999, p. 61.

2 În concepţia romanilor, lumea era mult mai mică, iar Oceanul care înconjura pământul se afla aproape de frontierele imperiului. Vipsanius Agrippa considera, bunăoară, că Oceanul se află la doar 637 de kilometri de Dunăre! În timpul lui Augustus, Germania a fost cucerită până la Elba, iar flota romană a navigat pe lângă ţărmurile de nord ale Oceanului, în încercarea de a-l înconjura. În sud, o altă expediţie a ajuns până la Meroë (în Nubia), care, conform tradiţiei, era ultima cetate înainte de ţărmurile sudice ale Oceanului. Această intenţie a fixării graniţelor romane pe ţărmurile Oceanului era încă de actualitate în secolul al III-lea, când împăratul Marcus plănuia să creeze două noi provincii, Sarmaţia şi Marcomania, atingând astfel Oceanul nordic; Herodian spune că getul Maximin urmărea, de asemenea, să pornească război împotriva sarmaţilor, pentru a aduce sub stăpânirea Romei toate regiunile nordice, până la Ocean.